

AUTOREFERAT

Inspiracją do podjęcia badań nad zagadnieniami poruszonymi w mojej pracy doktorskiej było zainteresowanie kwestią niemal całkowitego wykluczenia dzieł kobiecego autorstwa z kanonu XIX-wiecznej literatury włoskiej okresu pojednzeniowego, w którym to, na fali cywilizacyjno-kulturowych przemian doby nowoczesności, kobiety po raz pierwszy na tak wielką skalę wkraczają na scenę literacką.

Niniejsza rozprawa poświęcona jest jednej z owych licznych, nieznanych pisarek, która przykuła moją szczególną uwagę – Annie Zuccari Radius, żyjącej w latach 1846-1918, tworzącej pod pseudonimem artystycznym – Neera – należącej za życia do najbardziej popularnych i cenionych włoskich autorek swojego pokolenia, dziś niemal zupełnie zapomnianej.

Bez wątpienia odegrała ona bardzo istotną rolę na włoskiej scenie kulturowej II połowy XIX w., nie tylko jako powieściopisarka, ale także jako aktywna uczestniczka publicznych debat literackich i społecznych swojej epoki, czego dowodzą bogata korespondencja prowadzona z czołowymi przedstawicielami świata kultury oraz ścisła współpraca z głównymi czasopismami, w których regularnie publikowała zarówno powieści i opowiadania, jak i eseje teoretyczno-polemiczne o tematyce zarówno literackiej jak społeczno-politycznej.

Wysokie nakłady, wielokrotne wydania oraz liczne przekłady jej utworów świadczą o znacznej popularności jej dzieła prozatorskiego, obejmującego siedem zbiorów nowel, trzydzieści powieści oraz dwie autobiografie, choć sukces jej działalności literackiej nie ogranicza się do XIX-wiecznej publiczności czytelniczej. W niezliczonych recenzjach objawia się bowiem żywe zainteresowanie, jakie budziła wśród ówczesnej krytyki literackiej. Jako jedna z nielicznych kobiet-pisarek epoki cieszyła się uznaniem pierwszoplanowych przedstawicieli literackiej panoramy Włoch, jak Luigi Capuana, Federico De Roberto, Giovanni Verga czy Benedetto Croce.

W świetle tych danych zadziwiająco wydają się późniejsze dzieje recepcji twórczości Neery. Pomijając zainicjonowane pod koniec lat 70. XX wieku próby przewartościowania literatury kobiecej minionych epok i ożywione zainteresowanie historyków literatury włoską pisarką, w ramach badań spod znaku Women Studies, w XX-wiecznych syntezach historycznoliterackich jej nazwisko wymieniane jest niezwykle rzadko, a obraz, który się z nich wyłania przedstawia ją w

sposób jednostronny, jako autorkę anachroniczną, kojarzącą się z tendencjami moralizatorskimi i drobnomieszczańskimi ideałami.

Analiza całego dzieła pisarki, obejmującego twórczość literacką, publicystyczną, jak również teksty autobiograficzne oraz licznie zachowaną korespondencję prywatną, ukazuje portret kompletnie rozproszony i pełen sprzeczności, całkowicie odmienny od obrazów przekazanych przez XX-wieczne prace historycznoliterackie czy też przez XIX-wieczną krytykę literacką. Problem recepcji dodatkowo komplikują aporie wynikające z wizerunku starannie i konsekwentnie kreowanego przez samą pisarkę, która, o ile na forum publicznym prezentuje się jako zdeklarowana antifeministka, o bardzo konserwatywnych poglądach, w okresie dojrzałej twórczości literackiej porusza tematy niezwykle odważne i nowatorskie, a jej powieści można uznać za literacką transpozycję haseł feministycznych.

Celem pracy jest próba scalenia rozproszonego portretu włoskiej pisarki, wychodząca z założenia o kluczowej roli kontekstu społeczno-kulturowego, w jakim przyszło działać XIX-wiecznym kobietom. Owo zagadnienie zostało szczegółowo omówione w pierwszej części pracy. Poruszone zostały tam takie kwestie jak rozwój myśli emancypacyjnej i debaty wokół pracy intelektualnej kobiet, ich pojawienie się na rynku literackim oraz towarzyszące tym zjawiskom społecznym pseudonaukowe teorie pozytywistyczno-deterministyczne, przyczyniające się do powstania w świadomości zbiorowej bardzo pejoratywnego fantazmatu kobiety-pisarki. Przedstawione zostały również refleksje badaczek feministycznych na temat zmagania i strategii stosowanych przez XIX-wieczne autorki w walce o publiczne uznanie. W obliczu braku tradycji XIX-wieczne pisarki usilnie próbują pogodzić własną twórczość literacką z wyznaczonym przez społeczeństwo miejscem kobiety, dążą do integracji swojego „ja”, akceptując i rozgrywając, wzorcowo wręcz, narzucone role. Alternatywna postawa skazywała je bowiem na stygmatyzację i ostracyzm. Ów zabieg można by określić, za czołowymi przedstawicielkami amerykańskiej krytyki feministycznej, Sandrą Gilbert i Susan Gubar, w kategoriach „wyparcia” nieakceptowanej społecznie części własnej tożsamości. Niemniej jednak, jak naucza psychoanaliza, wyparcie nigdy nie kończy się pełnym sukcesem – pozostają symptomy – ślady konfliktu, w których podmiot ukrywa się i zarazem ujawnia.

II część rozprawy poświęcona jest Neerze, którą można uznać za przykład wysoce reprezentatywny dla pierwszego okresu włoskiego pisarstwa kobiecego. W celu przybliżenia jej sylwetki w pierwszej kolejności dokonałam rekonstrukcji fałszywego obrazu, utrwalonego głównie za przyczyną Benedetto Croce, czołowego przedstawiciela włoskiego idealizmu początku XX w., będącego wyrazem antypozytywistycznej reakcji w myśli europejskiej pod koniec XIX w. Neapolitański krytyk, wysoko ceniący włoską autorkę, w poświęconych jej pracach skupił się jedynie na tej części twórczości, która odzwierciedlała propagowane przez niego wartości

estetyczne. Podczas gdy wychwalał nade wszystko dzieła eseistyczne oraz „solidną filozofię moralną” wybranych powieści, niemal zupełnie zignorował jej twórczość werystyczną. W pierwszym artykule poświęconym Neerze opublikowanym w 1905 r. w renomowanym piśmie „La Critica” usytuował jej dzieło w wyraźnej opozycji do prozy głównego przedstawiciela weryzmu, Luigiego Capuany. Nieliczne wzmianki na temat Neery pojawiające się XX-wiecznych pracach historycznoliterackich, podkreślające konserwatywny, moralizatorski wydźwięk jej twórczości, świadczą wyraźnie o ugruntowaniu się obrazu przez niego przekazanego, co niewątpliwie przyczyniło się do umocnienia dotyczącego jej negatywnego stereotypu czytelniczego.

Celem kolejnych podrozdziałów było zbadanie symptomów wewnętrznego konfliktu włoskiej pisarki, Neery, oraz strategii przez nią stosowanych, aby scalić własny wizerunek przykładowej kobiety – matki, żony, obywatelki – i pisarki, a jednocześnie umocnić swoją pozycję na scenie literackiej. Analiza uwzględniająca różnego rodzaju świadectwa osobiste, pozostawione przez Neerę w listach, artykułach i pismach autobiograficznych, stanowi dowód głębokiego kryzysu tożsamościowego autorki, wynikającego z podjętej działalności literackiej doświadczanej jako transgresyjna. Poczucie winy, nieadekwatności, lęk przed autorstwem, które w sposób jednoznaczny dochodzą do głosu w korespondencji prywatnej oraz w pismach autobiograficznych, znajdują odzwierciedlenie w szczególnej dbałości autorki o kreowanie własnego wizerunku publicznego czy w obsesyjnym wręcz strzeżeniu sfery prywatnej. Neera bez wątplenia realizuje model, który można by nazwać za polską badaczką feministyczną, Grażyną Borkowską, „samoograniczającym”, znamienne dla pierwszej generacji kobiet-pisarek. Jej postawa i wybory, szczególnie w początkowym okresie kariery rozpoczętej w latach 70. XIX w., były silnie uwarunkowane koniecznością rygorystycznego przestrzegania restrykcyjnych zasad epoki i wpisania się, na poziomie zarówno artystycznym jak i osobistym, w tradycyjny model kobiety. Powielanie normatywnych schematów etycznych i artystycznych jest częścią stosowanej przez pisarkę (i analizowanej przez wyżej cytowane amerykańskie badaczki) „mimikry” – strategii mimetycznej mającej na celu umocnienie swojej pozycji na scenie literackiej, nie kompromitując tym samym własnej reputacji.

Neera wkracza do świata literackiego w 1875 r., kiedy kanon wyznacza już gatunek powieściowy, ale konwencja estetyczna weryzmu – włoskiej wersji naturalizmu, dopiero się krystalizuje. W pierwszej fazie literackiej działalności, obejmującej lata 1875-1886, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społecznym, tworzy powieści tendencyjne o jednoznacznym, normatywnym przekazie, promującym etykę „samowyrzeczenia” zgodnie z unifikacyjnym projektem kulturowym Włoch pozejednoczeniowych postulującym dydaktyzm i społeczną użyteczność sztuki. Powieści opublikowane przez Neerę w tym okresie oparte są na konflikcie między pożądaniami a obowiązkiem oraz na motywie kary i winy, utożsamianej z uleganiem

namiętności przez kreowane przez nią kobiece postaci. Te dzieła prozatorskie prezentują bardzo konserwatywny model kobiecości, a sama autorka kreuje się dzięki nim na strażniczkę tradycyjnych wartości, która surowo karze transgresyjne bohaterki. Warto zauważyć, że ta tendencja wyraźnie się umacnia po ostrej reakcji prawicowych środowisk literackich na jedną z jej pierwszych powieści – *Addio!*, wydanej w 1877 r., która określona została jako „gorsząca i demoralizująca”, ze względu na zbyt śmiałe opisy namiętności targającej bohaterką.

Zamysłem ostatniego rozdziału było natomiast pokazanie jak Neera, w późniejszym okresie twórczości, utwierdziwszy się jako pisarka konserwatywna, strzegąca mieszczańskich ideałów, porzuci realizowany do tej pory model „ascetyczny”. Przełamanie „strategii mimikry” dokona się w ramach poetyki werystycznej, która, mimo restrykcyjnego na pozór charakteru, dla Neery okaże się przestrzenią wolności – od literackich stereotypów oraz osobistych implikacji powieściopisarstwa. Werystyczna koncepcja narratora bezosobowego, niezaangażowanego w przedstawiane wydarzenia paradoksalnie pozwoliła pisarce na bardziej swobodne, bardziej osobiste i autentyczne wyartykułowanie własnych myśli.

Jej powieści werystyczne dowodzą, że autorka uwolniła się od paraliżującego lęku przed oceną publiczności przez pryzmat swoich dzieł, czego boleśnie doświadczyła na samym początku swojej kariery literackiej. Analizie zostały poddane trzy najbardziej reprezentatywne powieści werystycznego okresu twórczości Neery: *Teresa* (1886), *Lydia* (1888) oraz *L'Indomani* (1889) wchodzące w skład trylogii, które sama autorka określiła jako „cykl młodej kobiety”. Nakreślone zostały tu trzy różne sylwetki kobiet skazanych na marną i pozbawioną alternatywy egzystencję, których proces dojrzewania i samouświadomienia kończy się jedynie gorzkim, bolesnym rozczarowaniem.

Neera, porzuciwszy powielanie wysoce stylizowanych, normatywnych kreacji kobiecych, pod hasłem werystycznego zwrotu ku problemom włoskiej rzeczywistości pojednzeniowej, uderzających w szczególności w najsłabsze warstwy społeczne, dokonuje wnikliwego zapisu kobiecego doświadczenia, wskazując najboleśniej aspekty egzystencji ówczesnych kobiet, przede wszystkim zaś niesprawiedliwość i okrucieństwo społeczno-rodziny restrykcji. Wychodząc od krytycznej analizy opresyjnej tradycji Neera próbuje jednocześnie dać wyraz własnej podmiotowości artystycznej poprzez artykulację kobiecej inności, która jest przecież nieodzownym elementem jej własnego doświadczenia, jako kobiety-autorki. Zaowocuje to twórczością oryginalną i nowatorską, niesztampowym ujęciem niezwykle śmiałych, iście modernistycznych tematów, jak nieuchronne skutki represji seksualności, ambiwalentna natura ludzkiego pożądania czy nawet macierzyństwa.

W dojrzałej, werystycznej fazie twórczości Neery do głosu dochodzi kobieca tożsamość pisarki. Poprzez autentyczny zapis kobiecego doświadczenia znajdzie ona bowiem sposób na ekspresję – ‘wypartej’ w nowoczesnym społeczeństwie mieszczańskim – kobiecości.

W konkluzji można stwierdzić, iż Neera sprostała trudowi wypracowania własnej formy wyrazu w ramach przyjętego męskiego kanonu literackiego i choć ostatecznie forma ta jawi się jako przestrzeń mimo wszystko mocno ograniczona, i ograniczająca, z całą pewnością należy uznać istotne znaczenie jej wkładu w rozwój kobiecej twórczości literackiej. Tworząc w pierwszym okresie włoskiego pisarstwa kobiecego odegrała ona niewątpliwie kluczową rolę w uutorowaniu drogi autorkom modernistycznych następnego pokolenia, do których należały tak osławione nazwiska jak Sibilla Aleramo czy laureatka nagrody – Nobla Grazia Deledda.